

Nederlandse politieke cultuur van 1870 tot heden

Friso Wielenga:

Die Niederlande. Politik und politische Kultur im 20. Jahrhundert. (Aus dem Niederländischen von Annegret Klinzmann, Mechthild Ragg und Dorothea Raspe).

Münster/New York/Berlijn/München: Waxmann, 2008; 400 blz.; 24,90 euro; ISBN: 978-3-8309-1844-8

Er is haast geen buurland te noemen waarmee we ons als Duitsers zo verbonden voelen als met Nederland, niet alleen op taalkundig, maar ook op historisch, cultureel, economisch en politiek gebied. Taalkundig gezien hebben Duits en Nederlands bijvoorbeeld hun gemeenschappelijke wortels in het Nederfrankisch en het Nedersaksisch, wat het voor ons relatief eenvoudig maakt de taal van het buurland te leren. De stamvader van het Nederlandse koningshuis, Willem van Oranje, is in Dillenburg in het Duitse Hessen geboren. Tot op de dag van vandaag ligt daar nog het voorvaderlijk landgoed van de koninklijke familie (het Nederlandse volkslied begint dan ook met de woorden: 'Wilhelmus van Nassouwe ben ik van Duitsen bloed'). Op economisch gebied is de band tussen beide landen zo sterk, dat de bilaterale betrekkingen al sinds vele jaren tot de meest intensieve ter wereld behoren, en wat de politiek betreft hebben de Nederlanders ons nog in het midden van de vorige eeuw met hun beroemde 'poldermodel' laten zien hoe een sputterende banenmotor weer effectief kan draaien – een model dat in Duitsland echter met maar weinig succes onder de naam 'Bündnis für Arbeit' gekopieerd is.

Het is voor Duitsers dan ook interessant eens wat meer naar het buurland te kijken. Tot voor kort was men echter vooral op het – inmiddels alweer 25 jaar oude – standaardwerk van Horst

Lademacher' aangewezen, als men zich een overzicht wilde verschaffen van de moderne geschiedenis van Nederland; bovendien eindigt zijn boek met het verlies van de voormalige kolonie Nederlands Oost-Indië, het hedendaagse Indonesië, in 1949. Was men dus geïnteresseerd in de tijd erna, dan moest men het met afzonderlijke werken doen.

Dit verandert allemaal met het nieuwste werk van Friso Wielenga, hoogleraar geschiedenis en directeur van het Zentrum für Niederlande-Studien in Münster. Wielenga, expert op het gebied van de Duits-Nederlandse geschiedenis, biedt in zijn boek een even omvangrijk als ook genuanceerd overzicht van de belangrijkste maatschappelijke, politieke en economische ontwikkelingen van Nederland in de 20ste eeuw, om precies te zijn, vanaf ongeveer 1870 tot heden. De aandacht vestigt hij daarbij vooral op de verschuivingen die de politieke cultuur in Nederland de laatste eeuw heeft doorgemaakt.

De auteur, die in de 'politischen Geschichte der Niederlande des 20. Jahrhunderts [...], im Gegensatz zu der vieler anderer europäischer Länder, keine tiefen Zäsuren, plötzlichen Brüche oder politischen Massenradikalismus' kan ontdekken, onderscheidt in zijn beschrijving van de moderne geschiedenis van het koninkrijk zes relatief duidelijk van elkaar afgebakende perioden: de politieke en economische modernisering (1870-1918); de periode van de verzuiling, stabiliteit en crisis (1918-1940); die van de oorlog en de Duitse bezetting (1940-1945); de periode van de wederopbouw tussen vernieuwing en restauratie (1945-1958); de periode van het maatschappelijk protest, de ontzuiling en de participatie (1958-1977); en, als laatste, de periode van het realisme, de opnieuw

verworven politieke consensus en de zoektocht naar een nieuw evenwicht (1977-2007).

Wil men het moderne Nederland begrijpen, dan is één van de meest verlichtende hoofdstukken van het boek toch wel dat over het fenomeen van de zg. 'verzuiling' van Nederland eind 19de eeuw. Bij dit proces schermden de grote religies en levensbeschouwingen – de katholieken, protestanten, sociaaldemocraten en liberalen – zich van elkaar af en begon men zich binnen het eigen geloof respectievelijk de eigen levensbeschouwing te organiseren. Voor een katholiek betekende dit dus bijvoorbeeld, 'dass er selbstverständlich eine katholische (Vor-) Schule besuchte, Mitglied in einem katholischen Sportverein wurde und dadurch auch nahezu ausschließlich katholische Freunde hatte. Später verliebte er sich natürlich in ein katholisches Mädchen, das er dann auch heiratete. [...] Bei Wahlen gab er seine Stimme der katholischen Partei. Er wurde Mitglied in einer katholischen Gewerkschaft, las eine katholische Tageszeitung und hörte die Sendungen des *Katholieke Radio Omroep* (KRO). Sein soziales Leben spielte sich im eigenen katholischen Kreis ab [...]. Er kaufte sein Brot vorzugsweise bei einem katholischen Bäcker, und wenn sein katholisches Leben zu Ende ging, wurde er unter der Federführung eines katholischen Bestattungsunternehmers beerdigt. [...] Von der Wiege bis zur Bahre verkehrte man hauptsächlich im eigenen Kreis, und die große Mehrheit hatte kaum Kontakt zu Mitgliedern anderer Säulen.'

Het is weliswaar zo dat ook in Duitsland rond die tijd verscheidene sociale milieus zich van elkaar afgrensden, maar nergens waren de scheidslijnen tussen de 'zuilen' zo duidelijk zichtbaar als in Nederland. Maatschappelijk overleg kon op deze manier dan ook

alleen tussen de vertegenwoordigers van de top, oftewel de politieke elite van het land, plaatsvinden. Bij dergelijke onderhandelingen werden wel altijd de spelregels van de 'pacificatiedemocratie' gehanteerd, die tot op de dag van vandaag deel uitmaken van de politieke cultuur in Nederland. Voorbeelden hiervan zijn de neiging tot praktijkgericht beleid, pragmatische tolerantie, topoverleg en geheimhouding.

Interessant is het ook te kijken naar de verschillende functies die de verzuiling in de Nederlandse maatschappij had. Naast de maatschappelijke pacificering zorgde deze ook voor sociale controle binnen de zuilen. Tevens bood de verzuiling de mogelijkheid de leden van de desbetreffende zuil in de moderne tijd te introduceren, zonder dat ze hun identiteit verloren. Voor de elite van de religieuze zuilen bood het verschijnsel vooral de kans zich te weren tegen ongewenste invloeden van buitenaf, zoals secularisering, materialisme en klassenstrijd. Tegelijkertijd had ze de mogelijkheid zich binnen de eigen ideologie respectievelijk binnen het eigen geloof te organiseren en zich zowel politiek als maatschappelijk te emanciperen.

De verzuiling stagneerde eind jaren '50 van de vorige eeuw en veranderde door de toenemende individualisering en secularisering van de maatschappij in een proces van 'ontzuiling', wat een breed maatschappelijk protest meebracht. Het bekendste verschijnsel uit deze periode is de in 1965 gestichte 'provobeweging', die het – anders dan de studentenbeweging in Duitsland, die vooral politieke doelen nastreefde – meer om 'clownesk plezier' ging. Met hun plannen om de levenskwaliteit in de steden te verbeteren (de zogenaamde 'witte plannen') waren ze hun tijd ver vooruit, aldus Wielenga. Het protest veranderde het denken van de Nederlanders, dat steeds meer in de richting

van een *permissive society* ging, die het buitenlandse beeld over Nederland tot in de jaren '90 van de vorige eeuw vormde en verbonden was met begrippen als 'nuchterheid' en 'tolerantie'.

Het proces van ontzuiling was ook terug te zien in de diverse politieke partijen in Nederland. Zo voerde deze tot de fusie van de drie grootste christelijke partijen in het huidige CDA. Dit zorgde er op zijn beurt weer voor dat de sociaal-democratische PvdA nu ook stemmen kon werven bij mensen buiten de eigen ideologische zuil. Tegelijkertijd veranderde de politieke cultuur van Nederland: de morele dimensies van de politiek werden belangrijker en bepaalden het politieke handelen. Er kwam, net als in Duitsland, een tijd van 'maakbaarheid'. Men had dus een vast geloof in de mogelijkheid van de staat om richting te geven op het gebied van politiek, maatschappij en economie.

Twee andere grote thema's in het boek zijn de tijd van de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog en het verlies van de voormalige kolonie Nederlands Oost-Indië. Wielenga is hier vooral kritisch over het beeld dat de Nederlanders decennia lang over zichzelf gehad hebben, als een volk dat veel verzet toonde tegen de nationaal-socialistische bezetter, alsmede over de – eufemistisch als 'politieele acties' omschreven – militaire maatregelen tegen de naar autonomie strevende Indonesische bevolking eind jaren '40 van de vorige eeuw. 'Die in die Defensive gedrängten niederländischen Soldaten ergriffen Maßnahmen, die sich kaum von denen der deutschen Truppen in den besetzten Niederlanden unterschieden: standrechtliche Exekutionen, Mord an Unschuldigen, um "Exempel zu statuieren", Folter von Gefangenen, Niederbrennen von Häusern oder sogar ganzen Dörfern.'

Wielenga besteedt eveneens relatief veel aandacht aan de rechtse, populistische politicus Pim Fortuyn,

die na zijn bliksemsnelle opkomst in de Nederlandse politiek in 2002 werd vermoord en wiens partij *Lijst Pim Fortuyn* bij de verkiezingen vlak na zijn dood de op een na meeste stemmen kreeg. Dit kwam als een verrassing, aangezien 70% van de Nederlandse kiezers een half jaar hiervoor nog aangaf vertrouwen te hebben in de toenmalige regering-Kok. 'Nie zuvor in der niederländischen Geschichte', aldus Wielenga, 'hatte sich ein solcher politischer Erdrutsch vollzogen, und nie zuvor war das Verschwinden eines stabilen Bandes zwischen Wählern und Parteien so deutlich geworden.'

Voor iedereen die geïnteresseerd is in de recente geschiedenis van Nederland en het hedendaagse Nederland beter wil begrijpen, is dit boek een absolute aanrader. Friso Wielenga biedt daarin niet alleen een gedifferentieerd beeld van de politieke, economische en maatschappelijke ontwikkelingen van de vorige eeuw, maar hij slaagt er tevens in deze ontwikkelingen aan zijn (Duitse) lezer te verduidelijken door middel van vergelijkingen met soortgelijke verschijnselen in Duitsland. Een pre is ook dat de auteur zich zoveel mogelijk van academisch jargon onthoudt en steeds weer geduldig en glashelder Nederlandse bijzonderheden toelicht. Kortom: een geslaagd stuk geschiedschrijving.

Noot

- 1 Horst Lademacher: *Geschichte der Niederlande: Politik – Verfassung – Wirtschaft*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983.

Gerd Busse

Dr Gerd Busse is sociaal wetenschapper. Hij houdt zich bezig met Duits-Nederlandse vraagstukken, in het bijzonder op het gebied van onderwijs en de arbeidsmarkt. (Vertaling van deze recensie uit het Duits door Bram Berndsen).